

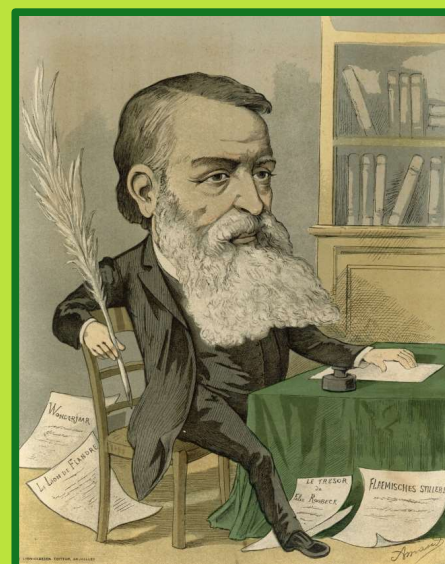
De Voorkempen

... een verrassende ontdekking

Schilde - 's-Gravenwezel - Wijnegem

Wandeling Hendrik Conscience te Schilde

Ontdek de betoverende band tussen Hendrik Conscience en het pittoreske Schilde.

In het jaar 1849, vermoedelijk zijn eerste bezoek, betrad Conscience de grond van Schilde, maar zijn ziel was er wellicht al eerder verdwaald. Vanaf dat moment zou hij niet meer weg te denken zijn uit het weefsel van deze idyllische plaats. In zijn laatste werk, postuum gepubliceerd, kunnen we zelfs aanwijzingen vinden dat hij vlak voor zijn dood nog de serene schoonheid van onze streek heeft gekoesterd.

Schilde was niet slechts een toevluchtsoord voor Conscience; het was een bron van inspiratie. Hier schreef hij minstens vier tijdloze meesterwerken, waaronder "De Loteling," "Baas Gansendonck," "Blinde Rosa," en "de Arme Edelman." Deze boeken weerspiegelen de diepgewortelde liefde die Conscience voelde voor Schilde.

In zijn oeuvre verweeft hij Schilde in zeven van zijn boeken, van zijn eersteling "In 't Wonderjaer" uit 1837 – door Jacob Kats als vervolgverhaal opgenomen in de krant "Den Waren Volksvriend" ⁽¹⁾ – tot zijn laatste werk "De Duivel in het Slangenbos" uit 1889. Hoewel het laatste zich afspeelt in "Halderghem," merken we op dat Conscience in zijn manuscript schrijft: "Halderghem is Schilde," waarmee hij Schilde in het hart van zijn literaire wereld plaatst.

Er gaan nog altijd hardnekkige geruchten rond over Conscience's relatie met het Keizershof in Schilde, waarbij beweerd wordt dat hij bij zijn eerste bezoek werd geweigerd en dat Baas Gansendonck de waard was. Beide geruchten blijken echter onjuist te zijn, zoals verder wordt onthuld.

Conscience koesterde de (heide)natuur in de (Voor)kempen, maar nog meer hield hij van de vrijheid om in dit gebied te verdwalen. Zijn liefde voor Schilde kan het beste worden samengevat in zijn eigen woorden: "*Verloren lopen! Dit weten misschien weinigen onder u, wat onbegrepen wellust die beide woorden in zich besluiten.*" Voor hem was Schilde een plek waar men de banden van de samenleving kon loslaten en zich één kon voelen met de schepping.

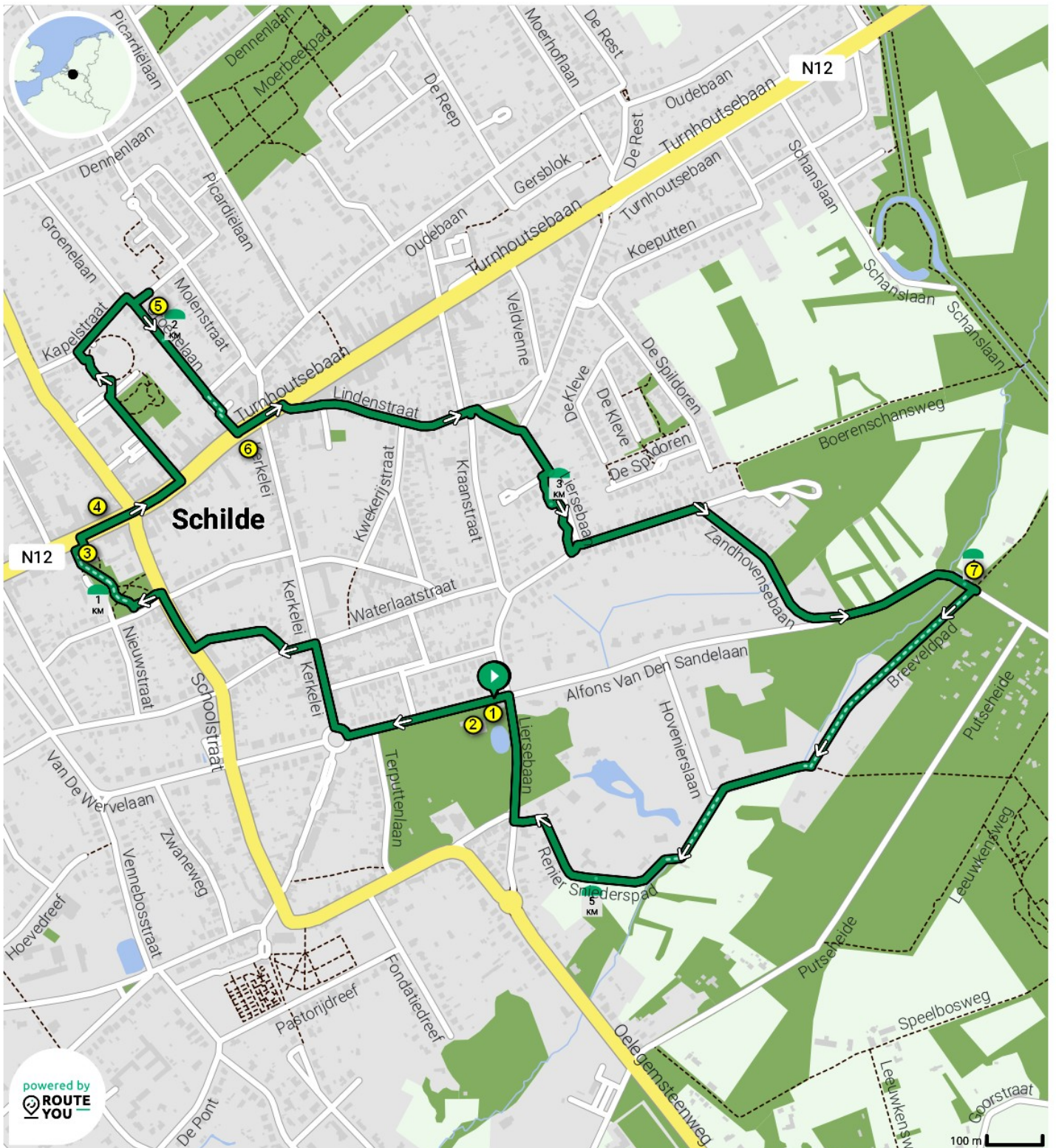
Schilde redde niet alleen zijn leven, maar ook zijn schrijverscarrière. In een brief gedateerd op 30 juli 1849, geschreven vanuit Schilde, beschreef Conscience een donkere periode in zijn leven, waarin hij rijp leek voor zelfmoord. De Schildense heide, met zijn rust en schoonheid, deed wonderen voor zijn geestelijke gezondheid en herstelde zijn kracht.

Maar Conscience was niet alleen een schrijver; hij was ook een leraar. Volgens zijn dochter Marie leerde hij de Schildenaren zingen onder de lindenbomen van Schilde. Deze zondagse zangsessies werden een legendarisch deel van de lokale cultuur, waarbij Conscience zelf de woorden voor Vlaamse liederen bedacht.

Opmerkelijk is dat er geen enkel bewijs is dat een van Conscience's boeken zich daadwerkelijk in Schilde afspeelde, behalve "De Podagrist." Dit komt doordat Conscience zijn principe van "horen, zien en zwijgen" huldigde; hij verhaalde niets dat hij niet had gezien of gehoord, en hij beschermde doorgaans de locaties van zijn inspiratiebronnen.

Schilde en Hendrik Conscience delen een onverbrekelijke band, waarin de natuurlijke pracht en de inspirerende geest van deze plaats de kiem legden voor de tijdloze verhalen die hij aan de wereld schonk. Kom en ontdek het erfgoed van deze literaire grootheid in het hart van Schilde.

Map Data: © OpenStreetMap Contributors; Cartography: © RouteYou

1. Heemhuis Scilla
2. Dieghemhof
3. Standbeeld H. Conscience
4. Hotel Keizershof
5. O.L.V. kapel
6. Het Withof
7. O.L.V. kapel

Conscience in Schilde ⁽²⁾

Er zijn bewijzen genoeg dat Conscience meermaals, zelfs voor een langere periode, in Schilde verbleef. Maar speelden zijn boeken zich ook in Schilde af?

Conscience's manier van werken staat er bijna garant voor: bij het schrijven van een boek vertrok hij (bijna) nooit vanuit zijn eigen fantasie. Hij deed research voor zijn historische romans en beschreef alleen steden en streken die hij zelf gezien had. Voor zijn fictieverhalen vertrok hij heel vaak van vertellingen die hij her en der opving.

Hij heeft zelf dikwijls de nadruk gelegd op zijn manier van werken: *"Het is niet genoeg voor een schilder of een schrijver, te weten dat een berg hoog en een dal diep is, dat de heide eene onafzienbare vlakke aanbiedt. Neen, men moet den berg beklommen en het dal doorwandeld hebben; men moet onder den geheimnisvollen invloed des wouds geleefd en in de majestatische stilte der heide droomend gedwaald hebben.... Droomachtig en eenzaam levend als ik was, heb ik alles opgemerkt en mijn geheugen verrijkt met de lichtbeelden van landschappen en natuurgezichten, die later tot tooneel, tot inlijsting of tot achtergrond mijner samenstellingen zouden dienen."*

Wanneer zijn uitgever hem een voorstel deed om een verhaal te schrijven dat zich in St. Niklaas afspeelt, was bij formeel: *"Ik moet u regtzinnig verklaren dat ik niet weet hoe ik uwen wensch zou kunnen vervullen. Te St. Nikolaes ken ik niemand, en kan het niet op my verkrygen, dus onbekend te gaen schryven aengaende zaken en personen die my ook gansch onbekend zijn."*

Conscience ging echt heel ver met zijn voorafgaand onderzoek. Als hij een huisje bij nacht wil beschrijven dan wil hij dat zelf ook bij nacht gezien hebben: *"Maer myne ontworpen geschiedenis eischte eene beschrijving van het huisje, gelyk men het in de duisternis en omtrent middernacht kon zien. Daer ik de gewoonte heb, zoo veel mogelyk in alles de natuer zelve tot volgbeeld te nemen, besloot ik nog denzelfden nacht de enge stege te bezoeken en my onder den dichtertyken indruk der verlatene woning te stellen. Zoo zou ik dan des anderendaegs met volle gevoel de beschyving er van kunnen beginnen."*

Baas Gansendonck was waarschijnlijk niet de waard van het Keizershof, en de Arme Edelman verbleef misschien niet echt op een kasteel in Schilde, Maar we zijn er van overtuigd dat de dorpsbewoners en de natuur van Schilde voor Conscience een grote bron van inspiratie waren. We kunnen dan ook met een gerust gemoed de wandeling aanvatten.

De wandeling

Vertrek: Heemhuis Scilla
Alfons Van den Sandelaan 4 - Schilde

Startpunt is het **heemhuis van Scilla**, de vroegere conciërgewoning van het **Dieghemhof**, oorspronkelijk schans en hoeve van de familie Diedeghem. Reeds vermeld in 1312 en had in 1414 nog laten en laathof. In de loop van de 15de eeuw in bezit van de familie de Coninck. In 1679 nog vermeld als hoeve met "huysinghe, schuringhe ende stallinghe...". Vanaf 1742 komt het regelmatig voor als hof van plaisantie.

Om te vertrekken houden we het Heemhuis aan onze linkerkzijde en bewandelen de Alfons Van den Sandelaan tot het rond punt.

Aan het rond punt wandelen we rechts de **Kerkelei** in. Hoewel het niet echt meer opvalt omdat het belang van deze straat is afgenomen, was de Kerkelei één van de oudste en drukste straten in Schilde. Haar naam 'Kerkelei' zegt het zelf. Afhankelijk van de periode in de geschiedenis is het ook 'Avenue de l'Eglise' of 'Kerklei' geweest.

Het volgende deel van de wandeling heeft niet écht betrekking op Conscience zelf, maar het gemeenschappelijke in dit eerste deeltje is in ieder geval het vermelden waard. Het staat namelijk in het teken van WOI ⁽³⁾. Aan de eerste viersprong nemen we links de **Petrus Bogaerts**laan. Petrus Bogaerts was ook bekend onder de naam broeder Heliodorus. Hij was directeur van de katholieke school in Diest. Net als veel andere geestelijken bood hij zich tijdens WOI spontaan aan om te helpen waar hij kon. Petrus Bogaerts kwam terecht in Calais (F) waar hij in het militair hospitaal in de rue Jeanne d'Arc soldaten verpleegde die tyfuskoorts hadden. Op 13 januari 1915 overleed broeder Heliodorus zelf aan tyfuskoorts in een ambulance in rue Champailleur te Calais.

Enkele tientallen meter verder slaan we rechts de **Leopold Gabriëls**laan in. Ook Leopold is een Schildenaar uit de eerste wereldoorlog. Hij was echter geen soldaat, maar een burger. Als geöfend wielrenner werd hij "passeur" en bezorgde hij post via de "Dodendraad". Die dodendraad was een elektrische versperring die langs de grens tussen België en Nederland liep. Leopold was ook inlichtingenagent van de Belgische Militaire Veiligheidsdienst met een onderduikadres op een boerderij in Koekhoven, een wijk in Rijkevorsel. Op 28 augustus 1915 liep het daar verschrikkelijk mis. Hij werd gecontroleerd door een Duitse patrouille en nam de vlucht toen uitkwam dat hij valse documenten toonde. Met drie kogels werd hij doodgeschoten. Met paard en kar werd zijn lichaam overgebracht naar Schilde waar hij ook begraven werd. Zijn graf bestaat echter niet meer.

In de **Schoolstraat** gaan we rechts en dan nemen we links de **Eugeen Dierckx**laan. Eugeen Dierckx is de derde van de vijf slachtoffers uit Schilde van WOI. Eugeen sneuvelde in wat we in het geheel van de oorlog eigenlijk "een rustige periode" kunnen noemen. Er waren geen grote gevechten aan de gang en de stellingen aan de IJzer bleven min of meer behouden. Maar ook tijdens dergelijke rustigere periodes sneuvelden er soldaten, en Eugeen werd één van hen. In het doktersverslag lezen we dat hij stierf door een geweerkogel in de hartstreek. Eugeen werd eerst begraven op de Divisiebegraafplaats te Reninge. Later werd hij herbegraven op de militaire begraafplaats te Hoogstade, graf nr 721.

Maar laat ons eindelijk concentreren op Hendrik Conscience. In de Eugeen Dierckxlaan nemen we rechts het pad in het **parkje van Schilde**. Tegen de Turnhoutsebaan aan zien we het **standbeeld van Hendrik Conscience**. Het beeld is van de hand van Wilfried Pas. Ook het beeld van Lodewijk De Vocht in 's-Gravenwezel is van zijn hand én de standbeelden van Willem Elsschot (Antwerpen, 1994), Paul van Ostaijen (Antwerpen, 1998), Herman Teirlinck (Antwerpen, Studio Herman Teirlinck) en Gerard Walschap, het monument voor koning Boudewijn op de Antwerpse Linkeroever en Julien Schoenaerts op het plein voor de Sint-Willibrorduskerk (Antwerpen). In 2013 maakte hij de borstbeelden van koning Albert II en koningin Paola die sindsdien in het Senaatsgebouw in Brussel staan. Conscience kwam heel zijn leven naar hier, dus ook toen hij er uitzag zoals op dit standbeeld. Maar gedurende de belangrijkste periode dat hij hier verbleef zag hij er zonder baard helemaal anders uit.

We vervolgen nu onze weg naar rechts op de **Turnhoutsebaan** en bemerken aan de overzijde (huisnummer 105) het vroegere hotel '**Het Keizershof**'. Hier in het Keizershof heeft H. Conscience verbleven, en heeft hij terug de levensmoed en motivatie gekregen om terug aan het schrijven te gaan. Max Rooses ⁽⁴⁾ legt uit hoe Conscience volgens hem in het Keizershof terecht kwam: "*De cholera heerschte toen in de stad, een zijner kinderen was ziek, en met het wichtje en zijne vrouw zocht hij eene wijkplaats op den buiten. Hij begaf zich in de richting der Kempen, het gewest waar hij zoo rustig, zoo onbekend, zoo ongehaat had rondgedwaald. Te Schilde hield hij aan het Keizershof stil, maar werd van de hand gewezen, omdat men de besmetting vreesde. Hij reed voort naar een ander dorp, naar een derde; overal weigerde men de vluchtelingen te ontvangen. In den laten avond was hij gedwongen naar Antwerpen terug te keeren; nog eens ging hij het Keizershof binnen om wat te eten. Ditmaal werd de dochter van den huize, Liesje uit Baas Gansendonck, door haar medelijden overmeesterd, en deed haar vader besluiten om de zwervelingen onder zijn dak op te nemen.*"

Hotel Keizershof vroeger en nu

Het echte verhaal is wellicht anders ⁽¹⁾. Evarist Van Cauwenberghs, notaris en burgemeester van Schilde was een nauwe vriend van Hendrik Conscience. Hij was de zoon van Joannes Van Cauwenberghs en Philippina Norbertina Van de Wouwer. Evarist had een getalenteerde broer genaamd Isidoor Van Cauwenberghs. Isidoor studeerde poëzie en wijsbegeerte, werkte op het notariaat van zijn oom, en werd later burgerlijk ingenieur. Wat relevant is voor ons verhaal, is dat Isidoor ook een dichter was en een goede vriend van Hendrik Conscience. Tijdens de cholera-epidemie adviseerde Isidoor Van Cauwenberghs Conscience om naar Schilde te komen, waar die duidelijk geliefd was. Ongetwijfeld volstond een enkel woord van Isidoor om Conscience onderdak te verschaffen in het Keizershof. Conscience schreef er vele boeken, onder andere *Baas Gansendonck*. Kobe, de knecht uit het boek, heeft het verhaal in het Keizershof aan Conscience verteld.

Wanneer we onze wandeling verderzetten komen we aan het kruispunt met de Schoolstraat en de Brasschaatsebaan, waar we zowel deze straten als de Turnhoutsebaan oversteken. We vervolgen nog even de Turnhoutsebaan en gaan dan links de **Rijsblokstraat** in. We wandelen links naast het gemeentehuis en het vroegere politiekantoor tot in de **Kapelstraat** waar we rechts gaan. Op het kruispunt héél even rechts de **Groenelaan** nemen en onmiddellijk links tot de **O.L.V.-kapel**. Deze kapel is ook even een halte waard. Wanneer de dochter van Hendrik Conscience in de jaren 1880 hier in Schilde vertoefde, en zeker ook plaatsen bezocht bij mensen die haar vader als vrienden had, dan was daar zonder twijfel ook de familie Van Cauwenberghs bij, die hier op de grote baan woonde. We komen er seffens langs. De familie Van Cauwenberghs was een zeer sociaal menslievende familie. Het bewijs hiervan staat hier, met de zeshoekige kapel die in 1880 gebouwd is, uit dankbaarheid voor een wonderbaarlijke genezing. Wat was er dan gebeurd? De bevriende familie

Michils-Dingen had een klein meisje dat door vele dokters in Antwerpen onderzocht was, haar longen waren ongeneeslijk ziek. Haar leven kon een weinig verlengd worden, wanneer ze naar "den buiten" zou gaan, en zo de vervuilde lucht van 't stad ontvluchtte. Ondanks haar zwakte speelde ze met de kinderen van hier op Picardie. Ze maakte wandelingen door de bossen en door de heide. Omdat hier in de kleine huisje enkele kinderen woonde, verbleef ze dikwijls bij de mensen die hier woonden. Was het nu de gezonde lucht, de brokkenpap, de geitenmelk of zelf gebakken roggebrood van de mensen hier, we weten het niet, maar men zag duidelijk dat het meisje aan sterkte won. Wanneer ze enkele maanden hier verbleven had, en ze terug bij de dokters op onderzoek moest komen, waren deze verbaasd. Ze zagen helemaal geen ziekteverschijnselen meer, ze vroegen zich af wat het meisje gedaan had of wat er gebeurd was. Ze spraken er allen over: dat er een wonder gebeurd was, het meisje dat ten dode was opgeschreven was, geheel genezen. Uit dankbaarheid werd hier in de hoek van de hof van deze mensen een kapel gebouwd. Dit met bemiddeling van Van Cauwenberghs en de baron van Schilde, waarvan dit stukje grond en het huisje eigendom was. Het waren trouwens werklieden van de baron die deze kapel gebouwd hebben. De kapel is nu eigendom van de gemeente, en is in 1981 als monument geklasseerd. Je kan ook merken dat de kapel wat hoger staat om beter zichtbaar te zijn in wat vroeger een open veld was.

We keren kort op onze stappen terug en nemen links terug de **Groenelaan**. De Groenelaan was in de tijd van Conscience de voetweg naar 's-Gravenwezel. Deze vertrok aan de Brouwerij "den Arend", en liep naar het Zwaenshout (een houten brug over de Zwaenebeek), om zo via de Boterlaerhoeve en de molen van 's-Gravenwezel in het dorp uit te komen. Met paard en kar moest men over de Kortvoortbaan, de Kluis, de Heerbaan en zo de Wijnegemsteenweg nemen om in 's-Gravenwezel te geraken.

Op de hoek met de Brouwerijstraat nemen we het kleine paadje rechtdoor en belanden zo terug op de **Turnhoutsebaan**. Recht voor ons zien we reeds het imposante herenhuis (nr. 282) '**Het Withof**'. Het is veiliger even links tot het zebrapad te lopen en daar de drukke Turnhoutsebaan over te steken, maar ons doel blijft 'Het Withof'. Dit was ten tijde van Conscience de woning van notaris/burgemeester Evarist Van Cauwenberghs aan wie Conscience "De Loteling" opdroeg. Dat was een uitzonderlijke eer. Conscience droeg slechts zelden één van zijn boeken aan iemand op, en als hij het deed was het meestal met een korte vermelding. Van Cauwenberghs kreeg een heel blad. Van Cauwenberghs wordt trouwens ook vermeld in het kort verhaal 'De Podagrist': "Conscience heeft het over zichzelf wanneer hij schrijft: *"Eén der Vlaamsche schrijvers, bij den terugkeer van zulk uitstapje, belde eens te Schilde aan het huis van den notaris, die één zijner goeden bekenden was. Hij wilde hem slechts in het voorbijgaan groeten en hem de hand drukken, maar de notaris onthaalde hem met blij gejuich, greep hem den arm en trok hem zonder andere uitlegging in zijne eetzaal."* Ook in zijn laatste boek (De Duivel in het Slangenbosch) vermeldt hij de notaris van Schilde: *"Mr. Trappeneels, de notaris van Halderghem, die mijn vriend geworden was, gaf mij eenen aanbevelingsbrief; en des anderendaags zeer vroeg vertrok ik naar een dorp, dat twee uur meer Oostwaarts in de Kempen was gelegen."* (in zijn manuscript schrijft hij "Halderghem (Schilder)").

Later woonde ook Lodewijk de Vocht in het Withof. Hij was een Vlaamse componist en dirigent die zich vooral toespitste op koormuziek. Van 1913 tot 1950 was De Vocht ook kapelmeester van de Antwerpse kathedraal. Daarnaast was hij bekend als directeur van het Antwerps conservatorium en stichter van het befaamde, en nog steeds bestaande, Chorale Caecilia. In 's-Gravenwezel werd het kerkplein naar hem vernoemd.

Tot daar het verblijf en de geschiedenis van H. Conscience hier rond deze plaats. We verlaten deze plaats door 'Het Withof' aan onze rechterkant te houden en nemen iets voorbij de verkeerslichten aan de Kerkelei de **Lindenstraat** rechts. We bewandelen

deze straat tot aan het pleintje tussen de Korte Lindenstraat en de Lindenstraat waar we rechts de Lindenstraat volgen. Waarschijnlijk bewandelen we nu de weg die Conscience ook moet bewandeld hebben wanneer hij binnendoor naar "Mager Halle", Zoerselbos en het Boshuisje ging, over de heide en door bossen. We komen op de **Liersebaan** die we rechts inslaan om wat verder links de **Egelvoortstraat** in te slaan. De **Zandhovensebaan** is de eerste straat rechts die we nemen. Aan het pleintje laten we de Alfons van den Sandenlaan rechts liggen. We blijven dus op de Zandhovensebaan tot we rechts het **Breeveldpad** in wandelen. Waar links het Renier Sniederspad bij ons pad komt, zien we rechts de **O.L.V.kapel** waar "de lotelingen" die moesten gaan loten in Zandhoven begin jaren 1800 afscheid namen van hun familie. Eerst werd er nog om 5 uur een H.Mis opgedragen. 's Avonds werd hier door de familie en geliefde ook gewacht en gebeden, om de hopelijk goede afloop te vernemen.

Wij hoeven niet meer op dat nieuws te wachten en gaan langs het oude "**Renier Sniederspad**" terug tot op de **Liersebaan**. Daar nemen we rechts tot aan het heemhuis waar deze wandeling eindigt.

Dankwoord

Voor het samenstellen van deze brochure mocht Toerisme Voorkepen rekenen op de medewerking van de Heemkundige Kring Scilla en putten uit een schat aan informatie betreffende Hendrik Conscience van Frank Van Konnegem, waarvoor onze uitdrukkelijke dank.

Heemkundige Kring Scilla

De Heemkundige Kring Scilla vzw werd opgericht in 1966.

De normen van de kring zijn tot op heden ongewijzigd gebleven en kunnen samengevat worden in drie trefwoorden: heemschut - heemkunde - ledenwerking

De vereniging heeft tot doel:

- belangstelling te wekken voor heemkunde in het algemeen, maar in het bijzonder over Schilde en omgeving
- studies te verrichten die kunnen bijdragen tot het beter leren kennen en waarderen van de heemkunde
- het verzamelen, vrijwaren en beheren van voorwerpen en gebouwen die waardevol zijn voor het heemkundig patrimonium
- het uitgeven van publicaties en het inrichten van activiteiten die kunnen bijdragen tot de bovenvermelde doelstellingen

Toerisme Voorkepen

Toerisme Voorkepen heeft tot doel het toerisme te promoten in de gemeenten Schilde en Wijnegem. De vereniging heeft in het bijzonder aandacht voor het fiets-, wandel- en ruitertoerisme, met interesse voor het landschappelijk en cultureel erfgoed.

Toerisme Voorkepen heeft in de ruime zin tot doel alles te ondernemen om het toerisme in de gemeenten Schilde en Wijnegem te bevorderen. In het bijzonder stelt de vereniging zich tot doel om elke activiteit te bestuderen, bevorderen, ondernemen, aanmoedigen en coördineren, die de toerist kan voorlichten, aantrekken en begeleiden

---

Bronvermelding

- (1) Eliane Van den Ende, Historiek online geschiedenis magazine, "Jacob Kats, agitator voor een betere wereld"
- (2) Heemkundige kring Scilla, Frank Van Konnegem, publicatie "Conscience te Schilde"
- (3) Heemkundige kring Scilla, brochure "Historische wandeling door Schilde"
- (4) Max Rooses, "Nieuw Schetsenboek"

Wil je meer weten over Conscience en Schilde tijdens de periode van zijn aanwezigheid in Schilde, dan raden we je zeker de publicatie "Conscience te Schilde" van de Heemkundige Kring Scilla aan.